

Sosyal Bilimler Temelinde Sosyal Bilgiler Eğitimi Özelinde Bilgi Okuryazarlığı Modeli Önerisi *

Çağrı Demirtaş¹, Adnan Altun²

Öz

İnsanın doğayı anlama çabası, veri, enformasyon, bilgi ve bilgelik düzeylerini içeren bir zihinsel şemadan kaynaklanır. Birey, doğadaki her şeyi ilk olarak veri olarak algılar ve bu veri toplama süreci doğum öncesinden başlar ve doğduktan sonra devam eder. İnsanlık tarihinde bireyler, insan, diğer canlılar, doğa ve dünya hakkındaki algılarını, deneyimlerini ve gözlemlerini kaydederek veri kaynağını oluşturmuştur. Bu veriler, bireylerin ihtiyaçları ve ilgi alanları doğrultusunda işlenir ve anlamlı enformasyona dönüşür. Bilgi, enformasyonların bağlantılarının güçlenmesi ve anlam kazanmasıyla ortaya çıkar. Bu şekilde, insanlar doğa ve çevre hakkında giderek büyüyen bir bilgi hazinesi oluştururlar. Doğayı anlama ve yorumlama çabası, insanın yalnız fiziksel çevresini değil, aynı zamanda toplumların yapısını, kültürlerini, ekonomilerini ve tarihleri de içerir. Bu bağlamda, sosyal bilimler ve sosyal bilgiler, bu geniş perspektifi anlamamıza yardımcı olan önemli bir araçtır. Sosyal bilimler, toplumsal yapıları, kültürel normları, ekonomik sistemleri ve siyasi süreçleri inceleme konusunda bize rehberlik eder. Sosyal bilimlerin basitleştirilerek ortaokullarda ders olarak bir arada sunulduğu sosyal bilgiler ise insanların bir arada nasıl yaşadığını, etkileşimde bulunduğunu ve tarih boyunca nasıl değiştiğini anlamak için sosyal bilgilerin sunduğu veriler ve enformasyonlar kritik öneme sahiptir. Sosyal bilgiler, insanların sosyal ilişkilerini, toplumsal yapıları ve tarihsel olayları anlama çabalarını yansıtır ve bu konuları anlama ve değerlendirme becerileri kazandırmayı hedefler. Bu, bilgi ve bilgelik düzeylerini zenginleştirir.

Sosyal bilimlerde bilgi elde etmeye yönelik ortak bir şema veya modelin olmadığı ifade edilebilir. Bilginin, sosyal bilgilerin içeriğinde yer alan sosyal bilim alanlarında yapılandırılması önemlidir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi kapsamında öğrencilerin bilgi okuryazarlığını geliştirebilecek farklı bilgi türleri ile ilgili bir çerçeve model geliştirmektir. Çalışma nitel araştırma

Anahtar Kelimeler

Bilgi okuryazarlığı
Bilgi türleri
Enformasyon okuryazarlığı
Sosyal bilgiler
Sosyal bilimler

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 09.12.2022
Kabul Tarihi: 06.03.2024
Elektronik Yayın Tarihi: 19.04.2024

DOI: 10.15390/EB.2024.12403

* Bu makale Çağrı Demirtaş'ın Adnan Altun danışmanlığında yürüttüğü "Sosyal bilgiler eğitimi için bilgi okuryazarlığı modeli önerisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye, cagridemirtass@gmail.com

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye, aaltun@ibu.edu.tr

yaklaşımlarından, temellendirilmiş teori deseni ile tasarlanmıştır. Araştırmada temellendirilmiş teori deseni kapsamında bilgi türlerine yönelik literatür incelenmiş, sosyal bilim alan uzmanı ve sosyal bilgiler alan eğitimcisi 25 akademisyen ile görüşülerek sosyal bilimlerde kullanılan bilgi türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmamış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde tümevarım analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, araştırmanın amacına uygun kavram analizi (kodlama) yöntemi kullanılmıştır. Literatür okumaları sonucu bilgi okuryazarlığı tanımlanmış ve alan uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucunda sosyal bilimlerde kullanılan çekirdek kategori olarak ifade edilebilecek bilgi türleri elde edilmiştir. Bu bilgi türleri; yorum, öngörü, strateji, kavram, çıkarım ve teori olarak ifade edilebilir.

Giriş

Birey ve toplum değişen ve dönüşen günümüz dünyasında bu süreçten önemli derece etkilenmektedir. Bu süreçte bilgi insan yaşamı için kritik bir önem taşımaktadır. Bilginin insan hayatındaki yerini belirtmek için öncelikle tanımlanması, özelliklerinin ve türlerinin belirlenmesi gerekir. Ancak literatürde bilgi ve ilişkili olduğu enformasyon ile ilgili bazı problemler tespit edilmiştir. Bilgi ve enformasyonun tanımlanması, benzerlik, farklılık ve ortak noktalarının ele alınması önemli görülmüştür.

Doğayı anlama, anlamlandırma çabalarında veri, enformasyon, bilgi ve bilgelik düzeylerinde birey için zihinsel bir şemadan bahsetmek mümkündür. Bu noktada veri, enformasyon ve bilginin ele alınması ve tanımlanması amacıyla 'Enformasyon Hiyerarşisi', 'Bilgi Hiyerarşisi' ve 'Bilgi Piramidi' adlandırılan, veri-enformasyon-bilgi-bilgellik hiyerarşisi "DIKW" (data, information, knowledge, wisdom) (Ackoff, 1989), gibi çeşitli şekillerde ifade edilen model ele alınacaktır. Hiyerarşi; veri, enformasyon, bilgi ve bilgeliğin (VEBB) bağlam içine alınması, anlamlandırılması ve dönüştürülmesinde yer alan süreçleri belirlemek ve tanımlamak için kullanılır. Bilgi bu yapı temel alınarak incelenecektir.

Yeryüzünde insanlığın varlığıyla birlikte bireyler bir amaç doğrultusunda canlılara, doğaya, eşyaya ve toplamda dünyaya ilişkin duyduklarını, algıladıklarını, keşfettiklerini, deneyimlediklerini ve gördüklerini işlemiş, kaydetmiş veya resmetmiştir. İnsana ve doğaya büyük bir veri kaynağı oluşmaya başlamıştır. Bireyler bu verileri ihtiyaçları, ilgileri, merakları, uğraşları doğrultusunda işlemeye ve bunları anlamlı bütünler haline getirmeye başlamışlardır. Veriye dair bu süreç, bilgi oluşturmanın ilk aşaması olarak ifade edilebilir. Sonraki aşamaya evrilebilmesi başka bir ifadeyle enformasyona dönüştürülebilmesi için bir amaç doğrultusunda düzenlenmesi, sınıflandırılması, birbirleri ile ilişkilerinin kurulması gerektiği söylenebilir. Örneğin; şifa için doğadan toplanan bitkiler yaralara ve ağrılara iyi gelenler şeklinde sınıflandırılabilir. Artan veriler ve bu verilerin işlenmesi ile verinin yapısı değişmiş ve farklı bir forma dönüşerek enformasyon özelliği kazanmıştır. Kelley (2002), "enformasyon rafine verilerden analizle faydalı olma noktasına dönüşmüştür" ifadesi ile enformasyonu anlamlı bir bütün olarak görmüştür. Tiwana (2002), enformasyonun işlenmiş veriler olduğunu belirtmiştir. Formalleştirilmiş, yorumlanmış; kolayca tekrar kullanılabilir bir şekilde hazırlandığı ifade edilmiştir. Elde edilen verilerin işlenmesi ile ulaşılan yapı yabancı literatürde enformasyon "information" olarak isimlendirilmiştir. Enformasyonların zihinsel ilişkilendirilmesi, anlamlılığının artması, bağlantılarının güçlenmesi ve hatta pratikte bir amaç doğrultusunda işe yarar hale gelmesi ile ortaya çıkan yapı bilgi olarak ifade edilebilir. Claude Levi-Strauss'un enformasyonun çığ, bilginin ise pişmiş olduğuna ilişkin meşhur metaforu enformasyon ve bilgi arasındaki ilişkiyi açıklaması bakımından önemlidir (Burke, 2016). Bilgiye ilişkin nihai bir tanım yapılacak olursa; bireyin veri ve enformasyonu işleyerek zihninde,

davranışlarında içselleştirdiği ve bireyi özgün kılan yüksek anlamlılık olarak ifade edilebilir. Bireylerin içinde yaşadıkları toplum, benimsedikleri inanç, dünyaya bakış açıları, sahip oldukları ideoloji, yetiştikleri aile, buldukları coğrafya, vb. değişkenlerden etkilenen, bunlara göre belirlenen ve şekillenen, dünyaya, doğaya ve insanlara bakış açısı olarak ifade edilebilecek bilgelik, bilginin farklı bir forma dönüşmüş hali olarak tanımlanabilir.

Birey eğitim-öğretim sürecini yürütmek veya meslek yaşamını devam ettirmek için veri, enformasyon ve bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bireyin maddi yönüne işaret eden bu üç yapının daha çok dışsal bir motivasyonla ilgili olduğu ifade edilebilir. Bilgelik ise bireyin bu üç aşamayı daha ahlaki, etik ve yüksek insani değerlerle donanmış şekilde yürütmesini vurgulamaktadır. Rowley (2007) bilgeliği; bilinenleri (bilgi) ve en iyi olanı (etik ve sosyal düşünceler) dikkate alarak en uygun davranışı eyleme geçirme kapasitesi şeklinde tanımlamıştır. Bellinger, Castro ve Mills (2004), bilgeliğin içsel etik yönü nedeniyle bilgisayarların bilgeliğe sahip olma yeteneğinin olmadığını ve asla olamayacağını; 'bilgeliğin benzersiz bir insan ürünü olduğunu ifade etmişleridir. Benzer bir tanım ile Ackoff (1989), bilgeliği, insanı makinelerden ayıran özellik olarak açıklamıştır.

Türkiye dışındaki literatürde data, information ve knowledge aşamalı bir yapıya sahiptir. Bu yapı Türkçeye çevrildiğinde, "veri"nin bir üst aşaması "enformasyon" ve enformasyonun bir üst aşaması olarak da "bilgi" şeklinde düzenlenmelidir. Ancak, Türkiye'deki çalışmalarda "information" ve "knowledge" kavramlarının her ikisi de Türkçe'ye "bilgi" olarak çevrilmiştir. İki kavramın aynı kelimeyle ifade edilmesi, kuşkusuz bir kavram karmaşası olarak değerlendirilebilir. Fakat burada anlam karmaşası da söz konusudur. Kavramsal olarak bilgi, anlamsal olarak enformasyonun kullanımı artmıştır. Sonuçta kaybedilen veya bulanıklaşan bilginin anlamı ve pratiği olmuştur. Örneğin; Wright kardeşlerin uçağı bulmak için giriştikleri çabanın tutkulu bir şekilde anlatılması ve bu serüveni daha önce duymamış bireylerin bundan haberdar olması bu bireyler için bunun bir bilgi olduğu anlamına gelmez. Bireyler bu keşiften yalnızca haberdar olmuş veya bu keşif sürecini öğrenmiş olacaktırlar. Edison'unun ampülü bulma sürecinde 999 defa deneyi tekrar etmesi ve sonucunda ampülü bulmasının bunu öğrenen birey için bilgi olarak mı kabul etmek gerekir? Edison'un ampül için bir araya getirdikleri mi yoksa bunu öğrenenin elde ettiği mi bilgidir? Bu çerçevede insanların okulda edindikleri bir yığın bilgiden hiçbirinin işlerine yaramadığını ifade ettiklerinde, okulda öğrendiklerinin bilgi değil enformasyon olduğunun kendilerine ifade edilmesi gerekir.

Bilgi ve enformasyon kavramlarındaki karmaşa bu kavramların okuryazarlık kısmına da aynı şekilde aktarılmıştır. ACRL (Association of College and Research Libraries, 2016), ALA (American Library Association, 2022), Breivik (2000), Bruce (2004), Doyle (1994), Ferguson (2003), Zurkowski (1974) tarafından enformasyon okuryazarlığına (information literacy) ilişkin yaptıkları tanımlamalar enformasyon okuryazarlığı yanlış yapılandırma nedeniyle bilgi okuryazarlığı şeklinde aktarılmıştır. Bu durum enformasyonun oluşturulması, kullanılması ve ilgili alanlara uygulanması açısından da problemlere sebep olmuştur. Başka bir yanlış ise; çalışma alanları gereği enformasyon okuryazarlığını çalışan kütüphanecilik alanındaki uzmanların aslında doğru konuyu çalışmaları ve bunu yapılandırmaları ancak onlardan alıntı yapan diğer alanların enformasyon okuryazarlığını, bilgi okuryazarlığı ile karıştırmaları olmuştur. Türkiye'deki çalışmalarda özellikle kütüphanecilik bağlamında, enformasyon okuryazarlığı konusunda öğrencilerin beceri gelişimi ele alınmıştır. Dönemsel olarak değişen enformasyon teknolojileri ile de konu içerikleri değişmiş ve bilgisayar, internet, yazılı, görsel ve işitsel medya açısından konular ele alınarak incelenmiştir. Konular ve çerçeveleri incelendiğinde enformasyon okuryazarlığının işlendiği açık bir şekilde belirlenebilir. Bilgi okuryazarlığı olarak işlenen bu çalışmaların yabancı dile çevrilen özetleri incelendiğinde neredeyse bütününde "information literacy" şeklinde çevrildikleri de görülebilir.

Bilgi ile enformasyonun tanımlanması veya kapsadıkları alanlarının karıştırılmasına ilişkin problem yalnızca Türkiye'deki çalışmalarda var olan bir durum değildir. Yabancı literatürdeki çalışmalarda da bilgi ve enformasyonun sınırları konusunda karışıklıkların olduğu ifade edilebilir. OECD Öngörü Projesi (Foresight Project) raporlarında "bilgi" hakkında yazılanlara rağmen enformasyon ve bu yöndeki beceri üzerine aşırı bir yoğunlaşma olduğu söylenebilir. Raporların hiçbir

noktasında, bir bilgi teorisini ifade etmeye veya onu kesin terimlerle tanımlamaya yönelik herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Bilgi ile enformasyonun karıştırılması, Öngörü Projesi (Foresight Project) materyallerinde de görülmektedir (Roberts, 2000).

Türkiye’deki çalışmalarda bilgi ve bilginin oluşturulma sürecine ilişkin tanımlar incelendiğinde, verinin işlenmesi ile elde edilen yapı bilgi olarak karşımıza çıkarken (Adıgüzel, 2011; Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2003; Aldemir, 2003; Başaran, 2005; Bayrak, 2019; Baysen, Çakmak ve Baysen, 2017; Dedeşali, Daşdemir ve Şan, 2019; Demir ve Seferoğlu, 2016; Koçak Usluel, 2006; Korkut ve Akkoyunlu, 2008; Kurbanoglu, 2010; Kurbanoglu, Akkoyunlu ve Umay, 2006; Özbay ve Çelik, 2013; Özgür, 2016; Polat, 2005, 2006; Polat ve Odabaş, 2008; Saatçioğlu, Özmen ve Sürel Özer, 2003; Tatlı, 2018; Ünal ve Er, 2015; Yasa, 2018), yabancı literatürde ise doğaya veya doğada var olan her şeye ilişkin bireyin topladığı veri ve bu verilerin ilişkilendirilmesi sonucu oluşturduğu enformasyonun işlenmesi, anlamlı hale gelmesi, bireyin yaratıcılığının zihinsel ilişkilendirilmesi, anlamlılığın artması, bağlantıların güçlenmesi ile ortaya çıkarılan yapı, bilgi olarak ifade edilmektedir (Amidon, 1997; Burke, 2016; Davenport ve Prusak, 2000; Dixon, 2000; Horibe, 1999; Kelley, 2002; Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2000; Liew, 2007; Nonaka ve Takeuchi, 1995; Potter, 2016; Tiwana, 2002; Vizcaya Alonso, 1997). Türkiye’deki literatürde tespit edilen problem bilginin incelenmesi, yapısının tanımlanması, alanının ve sınırlarının belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bilgiyi oluşturma, yaratma veya elde etmeye ilişkin aşamaların belirlenmesi bilgi okuryazarı bireylerin yetişmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle öncelikle literatürdeki mevcut durumun tespit edilmesi amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Araştırma sonucunda görülen bu probleme ilişkin literatürün mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla Türkiye’de sosyal bilimler, eğitim bilimleri ile sosyal bilgiler kapsamında enformasyon okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı konuları taranmıştır. Bu çerçevede yüksek lisans ve doktora tezleri ile makaleler incelenmiştir.

Türkiye’de yapılan çalışmalardaki kavram karmaşası nedeniyle enformasyon ve bilgiye ilişkin literatür birlikte incelenmiştir. Enformasyon okuryazarlığına ilişkin yüksek lisans ve doktora düzeyinde herhangi bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Bilgi okuryazarlığı konusunda yüksek lisans düzeyinde yazılmış elli beş teze ulaşılmıştır. Öğretmenler, öğrenciler ve diğer paydaşların bilgi okuryazarlık düzeyleri, bilgi okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenlerle ilişkisinin ele alındığı tezlerin 35 tanesi eğitim ve öğretim, 12 tanesi bilgi ve belge yönetimi, üç tanesi iletişim, iki tanesi bilgi ve teknoloji, bir tanesi ekonomi alanında yapılmıştır. Fakat bilgi okuryazarlığı kavramıyla enformasyonun tanımı, özellikleri ve enformasyon modelleri işlenmiştir. Kapsamı ve özellikleri açısından enformasyon ele alınmış olsa da Türkçe ifade edilmesinde bilgi ve bilgi okuryazarlığı kavramları kullanılmıştır. Bu çalışmaların İngilizce özetleri incelendiğinde “information literacy” kavramının kullanıldığını fakat kastedilenin “knowledge literacy” olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmalarda ele alınan değişkenler (bilgisayar, internet, dergi, kitap, kütüphane) yabancı literatürde enformasyon okuryazarlığı teknolojileri ve kaynakları olarak ifade edilmektedir. Bilgi okuryazarlığına ilişkin doktora düzeyinde 22 tez’e ulaşılmıştır. Bu tezlerin dokuz tanesi bilgi ve belge yönetimi, yedi tanesi, eğitim ve öğretim, iki tanesi iletişim, bir tanesi bilgi ve teknoloji, bir tanesi siyaset, bir tanesi din eğitimi, bir tanesi de coğrafya alanında yapılmıştır. Çalışmaların bir kısmında “bilgi okuryazarlığı” kavramı doğrudan başlık olarak kullanırken bazı çalışmalarda ise içerik kısmında “bilgi okuryazarlığı”na değinilmiştir. Fakat bu çalışmaların üzerine yapılandırıldığı temel enformasyon okuryazarlığı olduğu ifade edilebilir. İçerik boyutunda bilgi okuryazarlığına ilişkin kullanılan tanımlar, belirtilen özellikler ve ifade edilen bilgi okuryazarlığı modelleri yabancı literatürdeki asıl kaynaklarında enformasyon okuryazarlığının içerisinde değerlendirilmiştir. Google Akademi’de “Bilgi Okuryazarlığı” etiketiyle yapılan taramada 52 makaleye ulaşılmıştır. Bu çalışmalar bilgi okuryazarlığı kavramıyla ele alınmıştır. Makale içeriklerinde yer alan ve bilgi okuryazarlığı olarak ifade edilenin “enformasyon okuryazarlığı” olduğu ifade edilebilir. Türkiye’deki çalışmalarda benzer bir tarama “knowledge” kavramları ile yapıldığında iki çalışmaya rastlanmıştır. Bir çalışmada diğer çalışmalara paralel tasarlanmış ve enformasyon okuryazarlığı içeriği ele alınmıştır. Diğer çalışma da ise kuramsal olarak bilgi okuryazarlığı (knowledge management) çalışılmıştır. Çalışma, kuramsal tanımlama olarak kurgulanmıştır. Problem durumunda da değinildiği gibi var olan problem yalnızca kavram karmaşası değil bilginin anlamının ve mahiyetinin

kaybolması veya bulanıklaşması olarak ifade edilmelidir. Yabancı literatürde bilgi okuryazarlığına ilişkin tezlerin incelenmesi amacıyla "ProQuest Dissertations and Theses Global Full Text" veri tabanı kullanılmıştır. Taramalarda "Knowledge Literacy, Knowledge Management, Knowledge Construction, Creating Knowledge" kavramları kullanılmıştır. Yabancı literatürde bilgi okuryazarlığına ilişkin tezlerin incelenmesi amacıyla "ProQuest Dissertations and Theses Global Full Text" veri tabanında yapılan taramada altı teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezlerin tümünün yüksek öğretime yönelik yapılmış çalışmalar oldukları belirlenmiştir. Tezler incelendiğinde; bilgi yönetimi yeterlikleri, bilgi yönetiminin nasıl geliştirileceği, nasıl iyileştirileceği, bilgi yönetimini etkileyen faktörleri belirleme ve bilgi paylaşımının nasıl arttırılacağına yönelik konularda yapıldığı tespit edilmiştir.

Bilginin literatürde tek bir kavramla tanımlanmaya çalışıldığı fakat bilginin çok boyutlu olduğunu ifade etmek gerekir. Arkasında ciddi bir anlam zenginliğinin olduğunu ve bilgiye ilişkin örüntüyü netleştirmenin kolay olmadığı söylenebilir. Bu çalışma, sosyal bilgiler dersi bağlamında ve sosyal bilimler özelinde bilgiye ilişkin örüntünün bulanıklığını gidermeye katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bilgiyi yönetecek, yapılandıracak ve üretilmesini sağlayacak insanın yetiştirilmesi eğitim-öğretim ve bilgi ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Eğitim-öğretim sürecinde bilginin öğretimi-öğrenilmesi konusu kapsamında bilgi okuryazarlığı önemli bir yere sahiptir. Veri ve enformasyonun nasıl öğretileceği ve bu süreç sonunda öğrencinin bilgiyi nasıl oluşturacağı veya yapılandıracağı bilgi okuryazarlığı ile mümkün olabilecektir. Bilgiye ilişkin elde edilecek örüntü bilginin yapılandırılması açısından önemli görülmüştür.

Sosyal bilgiler (dersi) hareketinin öncülerinden sayılan Edgar Bruce Wesley, 20. yüzyılın hemen başında, sosyal bilgileri "pedagojik amaçlarla sosyal bilimleri basitleştirerek kaynaştıran bir ders" olarak tanımlamıştır. Sosyal bilgiler eğitiminde öncü etkisi olan ABD'nin Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies [NCSS]'nin) ekibi, 1992'de, sosyal bilgilerin, "yetkin vatandaş desteklemek için sosyal ve insanî bilimleri birleştiren bir alan" olduğunu benimsemiştir (NCSS, 2023). Sosyal bilgilere ilişkin yapılan ve bilgi ile ilişkisine değinilen tanımlar incelendiğinde; dünyayı anlamak ve topluma sorumlu vatandaşlar olarak katılmak şeklinde tanımlanmıştır (Barr, 1997). Kaur (2004) tarafından, Sosyal bilgiler, en yalın biçimiyle sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki akademik bulguların ilk ve orta dereceli okul çocuklarının bireysel ve toplumsal yaşam içerisindeki ihtiyaçları doğrultusunda ve kavrayışlarına uygun bir içerikle yansıtılmasını amaçlayan bir ders olduğunu vurgulanmıştır (aktaran Aslan, 2016).

Sosyal bilgilerin birçok amacı vardır. Bu amaç ve yaklaşımlara ilişkin literatürde sınıflamalar yapılmıştır. Sosyal bilgilerin doğasına ilişkin öğretmenlerle yaptıkları ayrıntılı çalışma sonunda; Barr, Barth ve Shermis (1977), sosyal bilgilere yönelik üç yaklaşım veya gelenek ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşımlar; Vatandaşlık Aktarımı, Yansıtıcı Sorgulama ve Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilimler olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın bağlamını "sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi" oluşturmaktadır. Sosyal bilim olarak tanımlanan sosyal bilgilerin amacı, gençlerin etkin vatandaş olabilmeleri için, basit halleriyle (yüzeysel olarak) belirli bilim dallarının bilgi, beceri ve araçlarını edinmeleridir. Öğretmenlerin öğrencilere sosyal bilim adamları tarafından kabul edilmiş araştırma yöntemleri, araştırma şekilleri ve dünyaya bakma yolları hakkında enformasyon vermeleri anlamına geldiği ifade edilmektedir.

Bilgi okuryazarlığı, sosyal bilgiler dersi programında yer alan becerilerin büyük bir kısmı ile doğrudan bir kısmı ile de dolaylı olarak ilişkilidir. Bu kapsamda sosyal bilgiler dersinin amacı ve içeriği, bilgi okuryazarlığı kapsamında daha etkili ve verimli şekilde yapılandırılabilir. Sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji gibi disiplinlerin yanı sıra beşerî bilimlerden uygun içerikten yararlanarak matematik ve doğa bilimleri ile koordineli olarak, sistematik çalışma sağlar. Sosyal bilgilerin birincil amacı, global bir dünyada kültürel çeşitliliği olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak gençlerin kamu yararı için bilinçli

ve mantıklı kararlar verme yeteneğini geliştirmelerine yardımcı olma şeklinde ifade edilmiştir (NCSS, 2023). İfade edilen sosyal bilgiler amaç ve içeriği doğrudan bilgi okuryazarlığı ile ilişkilidir. Ayrıca sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan becerilerin büyük bir kısmı doğrudan bir kısmı ise dolaylı olarak bilgi okuryazarlığı ve bilgi türleri ile ilişkilidir. Özellikle bu ilişki çerçevesinde; araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, girişimcilik, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, iş birliği, kanıt kullanma, karar verme, medya okuryazarlığı, politik okuryazarlık, problem çözme, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, yenilikçi düşünme gibi beceriler sayılabilir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Bu çerçevede sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi kapsamında öğrencilerin bilgi okuryazarlığını geliştirebilecek bilgi türlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bilginin, sosyal bilgilerin içeriğinde yer alan sosyal bilim alanlarında yapılandırılması önemlidir. Sosyal bilimlerde bilgi elde etmeye yönelik ortak bir şema veya modelin olmadığı ifade edilebilir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla sosyal bilimlerde ortak olabilecek bilgi türleri incelenecektir. Bu çalışmada sosyal bilgiler dersi bağlamında ve sosyal bilimler özelinde bilginin ne olduğuna dair bir örüntü oluşturulması ve bundan hareketle de sosyal bilimler çerçevesinde bilgi okuryazarlığı modelinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Yukarıda ifade edilen amaç ve önem doğrultusunda araştırmada ele alınacak problem “Sosyal bilimler temelinde sosyal bilgiler eğitimine özgü bir bilgi okuryazarlığı modeli nasıl geliştirilebilir?” sorusu ile belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemi ise “alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda bilgi okuryazarlığı model önerisi nasıl geliştirilebilir?” sorusu ile belirlenmiştir.

Yöntem

Bu başlık altında araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreçleri ve veri analizi aşamaları hakkında ayrıntılı enformasyon verilecektir.

Araştırma Deseni

Bu araştırma, temellendirilmiş teori deseninin kullanıldığı nitel araştırma yaklaşımı ile tasarlanmıştır.

Nitel araştırma, insanların belirli bir zamanda ve belirli bir bağlamda dünyalarını nasıl anladıklarını ve deneyimlediklerini bilmekle ilgilenir (Merriam ve Grenier, 2019). Nitel araştırma, gerçek dünyadaki bir ortamda, insanların davranışlarını, nasıl ilişki kurdukları, deneyimlerini nasıl yorumladıkları, dünyalarını nasıl kurdukları veya deneyimlerine ne anlam yüklediklerini vb. anlamaya çalışır (Creswell, 2007; Denzin ve Lincoln, 2005; Guba, 1990; Merriam, 2009; Patton, 2014; Yin, 2015;).

Veri Toplama Süreci

Glaser ve Strauss (1999), tarafından ortaya konulan Temellendirilmiş teoride amaç, veri toplama ve analizi yoluyla teoriye ulaşmaktır. Temellendirilmiş teori, sistematik olarak veri toplamaktan çok değişkenli bir kavramsal teori üretmeye nasıl ulaşılacağına dair belirli bir metodolojiyi ifade eder (Glaser, 1999). Nitel araştırmacılar, genellikle bir teori eksikliği olduğu veya mevcut bir teori bir fenomeni yeterince açıklayamadığı için temellendirilmiş teori temelinde bir çalışma yürütürler. Bireylerin sosyal dünyalarını nasıl deneyimlediklerini ve onlarla nasıl etkileşime girdiğini ve bunun onlar için taşıdığı anlamı araştırmak, temellendirilmiş teori deseninin bakış açısına dayanır (Merriam ve Grenier, 2019). Temellendirilmiş teori, incelediğimiz dünyalar hakkında bilgi edinmenin bir yolu aynı zamanda onları anlamak için teoriler geliştirmenin bir yöntemi” olarak hizmet eder (Charmaz, 2006). Yöntem, araştırmacının veri toplama ve veri analiziyle sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmasını gerektirir. Veri toplama ve analiz aynı anda ilerler. Her biri diğerinin gelişimine katkı sunar ve şekillendirilmesini sağlar (Bryant ve Charmaz, 2007).

Bu çalışmada da sosyal bilimler bağlamında bilginin farklı türlerinin neler olabileceğini belirlemek amacıyla temellendirilmiş teori deseni süreci işletilmiştir. Öncelikle sosyal bilimler açısından bilginin ne olduğu araştırılmış ve çerçevesi çizilmiştir. Daha sonra bilgi okuryazarlığına ilişkin yerli ve yabancı literatür taranarak bilgi türlerine ilişkin çekirdek bir kategori ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen

kategori araştırmacının konu hakkındaki fikirlerine destekleyici olmuştur. Bu, araştırmacının incelenen fenomen hakkında herhangi bir düşünceden yoksun boş bir zihne sahip olduğu anlamına gelmez (Merriam ve Grenier, 2019). Benzer bir yaklaşımı, Glaser ve Strauss (1999), araştırmacı gerçeğe bir "tabula rasa" olarak yaklaşmaz, gerekli verileri inceleyebilmek ve önemli kategorileri saptayabilmesine yardımcı olacak bir bakış açısına sahip olmalıdır ifadesi ile dile getirmektedir. Elde edilen çekirdek kategori görüşmelerde destekleyici olarak kullanılmış, asıl yapının ortaya çıkarılmasında engel oluşturmamasına veya uzmanlarla yapılan görüşmelerin olumsuz yönlendirilmesine etki etmemesine dikkat edilmiştir. Tipik olarak, nitel bir çalışmadaki verilerden tümevarımsal olarak türetilen bulgular, uygulamanın belirli bir yönü hakkında temalar, kategoriler, tipolojiler, kavramlar, geçici hipotezler ve hatta teori şeklindedir.

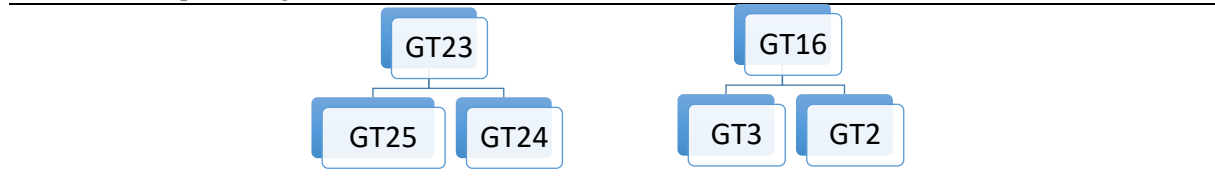
Sosyal bilimlerin ilgili alan uzmanları ile görüşmeler yapılarak bilgi okuryazarlığına ilişkin her bir sosyal bilim alanında var olan bilgi türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Belirtilen listedeki ilgili alanlar; tarih, coğrafya, sosyoloji, felsefe, arkeoloji, hukuk, siyaset, ekonomi, psikoloji, iletişim, antropoloji olarak belirlenmiştir (Tablo 1). Belirtilen alanlarda literatür taraması yapılmış ve bilgi türlerinin neler olduğu veya olabileceğine dair bir fikir oluşturulmuştur. Araştırmacılar tarafından belirlenen sosyal bilim alan uzmanları, sosyal bilgiler alan eğitimcileri ile iletişim kurulmuş ve onların tercih ettiği yöntem (yüz-yüze veya online sistem [meet, teams, zoom] ile görüşmeler yapılmıştır. Covid-19 pandemi koşulları nedeniyle görüşme yönteminde katılımcıların istekleri temel alınmış ve online görüşme yöntemi de kullanılmıştır. Görüşmeler katılımcıların izni alınarak kayıt altına alınmıştır. Bilgi türlerinin neler olabileceğine ilişkin hazırlanan ön bilgilendirme formu katılımcılar ile görüşme öncesinde paylaşılmıştır. Görüşmelerde uzmanlara, kendi uzmanlık alanlarında mevcut olan bilgi türü/türlerinin neler olduğu sorulmuştur. Görüşmelerde yapılandırılmamış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler süreç boyunca analiz edilmiş ve elde edilen yapı sonraki görüşmelere destek sağlamıştır. Her bir alanda belirlenen uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda analizler yapılmış ve elde edilen yapı bir sonraki alan uzmanları ile yapılacak görüşmelere temel oluşturmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın alt problemine ilişkin uzman görüşünü almak için amaçlı örneklem ve kartopu tekniği yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Belirlenen katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, katılımcıların yönlendirmesi ile diğer alan uzmanı ve alan eğitimcilerine de ulaşılmıştır. Bu aşamada ise kartopu tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında amaçlı örneklem yöntemi ile görüşülen sosyal bilgiler alan eğitimcileri ve sosyal bilimler alan uzmanları Tablo 1'de belirtilmiştir. Katılımcılar belirlenirken konuya ilişkin uzmanlıkları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca kartopu tekniği ile ulaşılan sosyal bilgiler alan eğitimcileri ve sosyal bilimler alan uzmanlarına nasıl ulaşıldığına ilişkin yönlendirmelerin yönünü belirtmek amacıyla katılımcılara kodlar verilerek ilişki şeması ile Tablo 2'de gösterilmiştir. Araştırmaya gönüllülük esasına göre 25 kişi katılmıştır. Katılımcıların uzmanlık alanları kişisel verileri paylaşılmadan Tablo 1'de kodlama ile belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı tablosu

Sıra Numarası	Görüşülen Katılımcılar				
	Katılımcı Kodu	Uzmanlık Alanı			
1	GT1	Sosyal Bilgiler Eğitimi	14	GT14	Uluslararası ilişkiler
2	GT4	Sosyal Bilgiler Eğitimi	15	GT15	Coğrafya
3	GT17	Coğrafya	16	GT12	Politika
4	GT13	Coğrafya	17	GT10	Psikoloji
5	GT18	Tarih	18	GT11	Sosyal Bilgiler Eğitimi
6	GT19	Coğrafya	19	GT23	İktisat
7	GT20	Coğrafya	20	GT24	İktisat
8	GT5	Tarih	21	GT25	İktisat
9	GT6	Sosyal Bilgiler Eğitimi	22	GT2	Sosyoloji
10	GT16	Tarih	23	GT8	Felsefe
11	GT21	Sınıf Eğitimi	24	GT3	Sosyoloji
12	GT7	Felsefe	25	GT9	Tarih
13	GT22	İletişim			

Tablo 2. Kartopu tekniği ile ulaşılan katılımcılar

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın alt problemine ilişkin verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmamış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan görüşme formu iki sosyal bilgiler alan uzmanı, bir Türkçe dil uzmanına sunulmuştur. Sosyal bilgiler alan uzmanlarının her ikisi on yıl üstü deneyime sahip, konuya ilişkin nitel yöntem konusunda çalışmaları olan kişilerdir. Sosyal bilgiler alan uzmanları tarafından belirtilen düzeltmeler yapılmıştır. Son olarak bir sosyal bilgiler alan uzmanı ile pilot uygulaması yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda, çalışmanın amacı doğrultusunda sosyal bilgiler dersi kapsamında geliştirilecek model için sosyoloji, coğrafya, iletişim, tarih, arkeoloji, siyaset, ekonomi, psikoloji, hukuk, antropoloji ve felsefe açısından sosyal bilimlerin bilgi türlerinin neler olabileceği sorusu sorulmuştur.

Veri Analizi

Çalışmanın ilk aşamasında Temellendirilmiş Teori Deseni sürecine ilişkin toplanan verilerin analizinde tümevarım analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, araştırmanın amacına uygun Saldaña (2016) kavram analizi (kodlama) yönteminin kullanılabildiğini ifade etmiştir. Bir kavram genellikle ilişkili olduğu bileşenlerden oluşur. Bu nedenle kavram kodları bir kavramın önerdiği büyük resimle uyumlu olan daha büyük veri birimlerine veya kesitlerine uygulanma eğilimindedir. Kavram kodları, teori ve teori geliştirmeye odaklanan çalışmalar için uygundur. Kavram kodlama, her tür veri, çoklu katılımcı ve alan içeren çalışmalar ve çok çeşitli veri formlarına sahip (örneğin, röportaj dökümleri, alan notları, dergiler, belgeler, günlükler, yazışmalar, eserler, video) çalışmalar için uygundur (Saldaña, 2016).

Veriler tümevarım analiz yaklaşımı benimsenerek analiz edilmiştir. Tümevarım analiz yaklaşımında parçalardan bütüne doğru gidiş söz konusudur. Bu amaçla elde edilen veriler tümevarım analiz yaklaşımı ve kavram kodlama yöntemi doğrultusunda analiz edilerek kodlar oluşturulmuş, oluşturulan kodlardan kategoriler, kategorilerden temalara ve temalardan ise bir süper temaya ulaşılmıştır. Elde edilen kodlar, kategoriler, temalar ve süper temaya bulgular kısmında verilmiştir.

Yapılandırılmamış görüşmelere ilişkin elde edilen notlar ve 966 dakikalık video kayıtları bilgisayar ortamında yazılı metinler haline getirilmiştir. Bilgisayar ortamında yazılı metinler hâline getirilen veriler Atlas.ti analiz programına aktarılmış ve tümevarım analiz yaklaşımı ve kavram kodlama yöntemi doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen yapı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Araştırmada İnandırıcılık

Araştırmanın inandırıcılığını arttırmak amacıyla elde edilen verilerin %20’lik bölümü nitel veri analizi konusunda deneyim sahibi ve sosyal bilgiler eğitimi uzmanı olan bir araştırmacı tarafından araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi uzmanı ile araştırmacı tarafından yapılan analizler her ikisinin katılımıyla karşılaştırmıştır. Bu işlem sonucu ihtilaf olan kodlar düzenlenmiştir. Tema konusunda ise hemfikir kalmıştır. Araştırmanın inandırıcılığı kapsamında araştırmanın ikinci aşamasında etkinlik örneklerinin geliştirilmesi, uygulanması ayrıca değerlendirme kısmında kullanılan rubriklerin geliştirilmesi kısmında bir ölçme ve değerlendirme, iki sosyal bilgiler eğitimi uzmanına başvurulmuştur. Araştırmanın inandırıcılığı kapsamında farklı veri kaynakları, veri toplama araçları ve analiz yaklaşımları kullanılmıştır. Araştırma sürecinde yapılandırılmamış görüşmeler, video kayıtları, araştırmacı notları gibi çeşitli veri toplama araçları ile veriler elde edilmiştir. Bu aşamada üzerinde önemle durulan ve veri analiz sürecinde de kullanılan araştırmacı notlarıdır. Bir kısım görüşmeler çevrim içi yapılmış diğer kısım ise yüzyüze yapılmıştır. Yüzyüze yapılan görüşmelerde araştırmacı tarafından notlar tutulmuştur. Bu notlar görüşme bitiminde katılımcıya sunulmuş ve itirazı yoksa görüşme tamamlanmış ve notlar analiz aşamasında kullanılmıştır. Katılımcı ifadelerinde herhangi bir düzeltme yapılmamış, ifadeler olduğu gibi aktarılmıştır.

Araştırmanın etik izni:

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri:

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 04.10.2021

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 2021/10

Bulgular

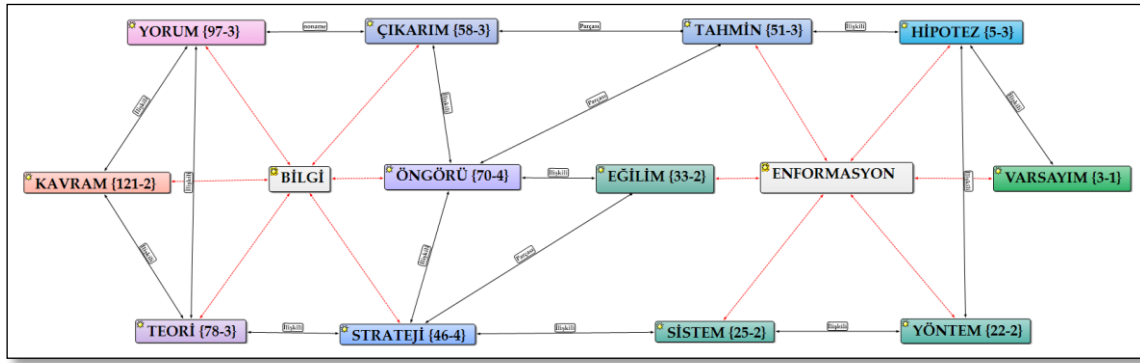
Temellendirilmiş Teori Desenine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma alt problemlerine ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çalışmanın Alt Problemine İlişkin Bulgular

Temellendirilmiş teori deseni kapsamında yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular ve katılımcı ifadelerine yer verilmektedir.

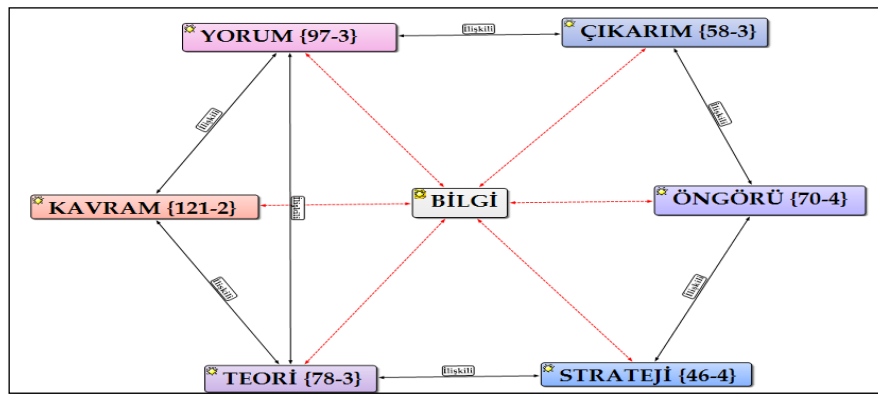
Bilgi okuryazarlığına ilişkin katılımcılar ile yapılan görüşmelerin yer aldığı metin ve videolardan elde edilen kodlar “kavram”, “yorum”, “çıkarm”, “öngörü”, “strateji”, “teori”, “sistem”, “yöntem”, “eğilim”, “tahmin”, “hipotez”, “varsayım” olarak 12 alt tema altında toplanmıştır.

Şekil 1. Bilgi ve Enformasyon Türleri Şeması

Elde edilen bu alt temalar “bilgi (yorum, öngörü, strateji, kavram, çıkarım, teori) ve enformasyon (sistem, yöntem, eğilim, tahmin, hipotez, varsayım)” temaları altında birleşmişlerdir. Araştırmanın amacı kapsamında katılımcılar tarafından ifade edilen enformasyon türleri çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yalnızca bilgi teması altındaki bilgi türleri birleştirilerek incelenmiş ve yapı şekillendirilmiştir.

Elde edilen bulgular kapsamında bilgi teması altında yer alan yorum, öngörü, strateji, kavram, çıkarım, teori arasında ilişkilerin varlığı belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Bilgi Türleri Şeması

Bilgi Türlerine İlişkin Katılımcı İfadeleri

Sosyal Bilimlerde Bilgi, Enformasyon ve Bilgi Türleri

Bilgi okuryazarlığı ve bilgi türlerine ilişkin katılımcılar tarafından belirtilen genel ifadelere yer verilmiştir.

“GT7 Alan Uzmanı”

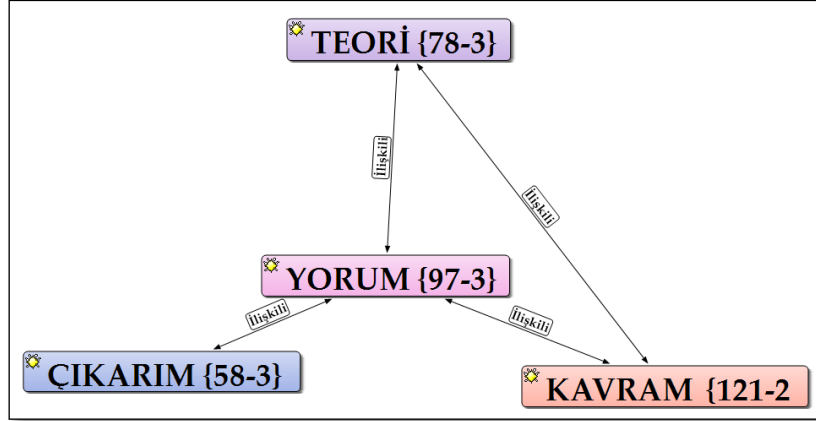
“Sosyal bilimlerde bilgi okur-yazarlığının yapıtaşları ya da bilgi okuryazarı olan kişilerin bakması gereken şeyler gibi...bir kişinin bilgi okuryazarı olabilmesi için bunlara bakması gerekir”.

“GT9 Alan Uzmanı”

“Bindokuzyüzlü yılların başından itibaren ekol değişiklikleri başlamış enformatik yerine daha çok bilgi, daha çok anlama uygulanabilir, bilgi uygulanabilir enformatik kavramı ortaya çıkmış. Tarihçi bir şeyi alıp nakletmek malumata sahip olmak yerine, onu uygulanabilir haline getirip, bir bilgi haline getirip onu anlamak, idrak etmek bu bağli olarak bunun üzerine öngöründe bulunmak, çıkarımda bulunmak, yorumda bulunmak gibi bir süreç başlamış. Enformatik ile bilgi arasındaki fark, enformatik sınırlı bir alan iken bilgi daha sınırsız gelişen büyüyen bir alanı karşılıyor”.

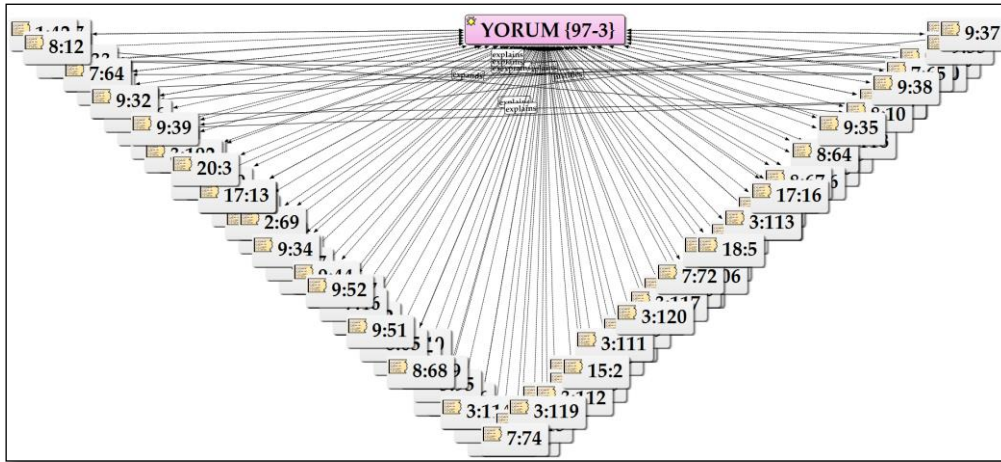
Yorum Bilgi Türü

Bilgi türü olarak ifade edilen “yorum” a dair tema ilişkisi ve temanın altında yer alan kodlar Şekil 3 ve Şekil 4’te verilmiştir. Katılımcılar tarafından yorum bilgi türünün üç (3) farklı bilgi türü ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yorum bilgi türünün çıkarım, teori ve kavram ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Yorum Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Bulgular doğrultusunda yorum bilgi türü katılımcılar tarafından doksan yedi kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından 97 kod’un 26’sının birbirini desteklediği, açıkladığı veya genişlettiği ifade edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Yorum Bilgi Türü: Kod Şeması

Yoruma ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;

“GT5 Alan Uzmanı”

“Mesela kendi alanımdan söylüyorum sahaya çıkıyorum. 1000 yıllık bir tane çeşmeyi, camiyi inceliyorum. Oradan veri topluyorum ve onun sonunda Bizans ile ilgili bilgiye ulaşıyorum, yorum yapıyorum”.

“GT1 Alan Uzmanı”

“Yani sorgulamaya gidiyoruz yine sorgulama ile elde edilen bir bilgi mevcut. Mesela tarihsel düşünme becerilerinden yola çıkacak olursak işte tarihsel kronolojik düşünme var, kronolojik düşünmenin altında tarihsel kavrama var. Kavrama ile ilgili biz bir şeyler öğretilim demiş olduğunuzda yine iş sorgulamaya fakat bunun sonucunda tekrardan yorum bölümüne gidiyor. Yani hepsi hermeneutik’e bağlanıyor”.

“GT3 Alan Uzmanı”

“Bir de yorum var son derece önemli. Ancak burada şuna dikkat çekmek istiyorum. Yorum hem malumatın hem de bilginin alanına girer. Sözcüğü sanat, edebiyat, şiir alanlarında da sanatçının yorum getirme özelliği vardır. Yani yorum derken neyi kastediyorum bunun da bu kavramın da çok iyi tanımlanması gerekir. Sosyal bilimlerde bir yöntemin ve adıdır biliyorsun hermeneutik bir yöntem aynı zamanda. Bir teorik çerçeve, yorumsamacılık olarak geçiyor. Tabii ki sosyal bilimlerde yorumun bir yeri var. Küçümsenecek bir yer değil ancak iyi tanımlamak gerekir. Nasıl bir yorumdan bahsediyorsun bir sanatçının dünyayı, insanı, doğayı yorumlaması da söz konusu. Sonuçta bilimsel, formasyonu olmayan insanlar da dünyayı, insanı içinde yaşadıkları toplumu, evreni kendilerince yorumluyorlar. Yani yorum hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Burada bizim kastettiğimiz bilimsel yorum olmalıdır. Bilimsel yorumun ilkeleri nelerdir? Örneğin. Yani bunları ve bu kriterleri ortaya koymamız gerekiyor. Yoksa yorum çok genel bir kavram”.

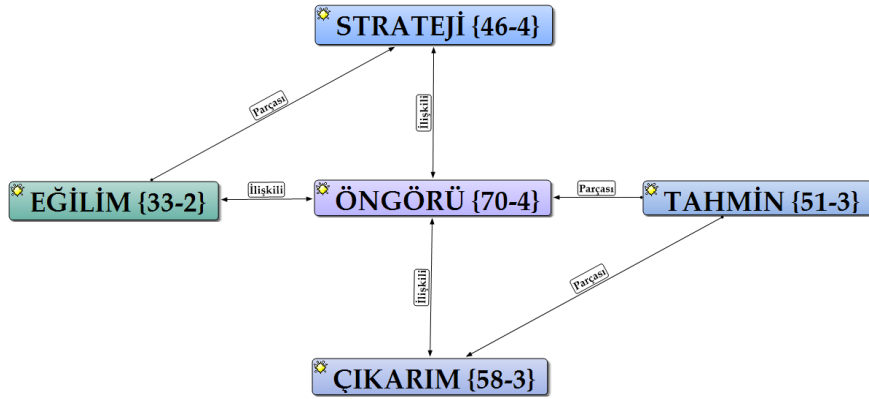
“GT7 Alan Uzmanı”

“Üzerine konuştuğumuz noktalar bilgi okur-yazarlığı ile ilişkili. Yorum da bunlara dahil. Yorumda da sıkıntı yok. Yani bir kişi bilgi okuryazarı olduğunda yorum, okuryazarlığı becerisine de sahip olmalı”.

Katılımcılar yorumun sosyal bilimlerde kullanılan önemli bir bilgi türü olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar her bilim dalında yorumun varlığından bahsetmenin mümkün olduğunu fakat yorumun bilgi türü olarak kabul edilmesi için bazı ölçütleri karşılaması gerektiğini belirtmişlerdir.

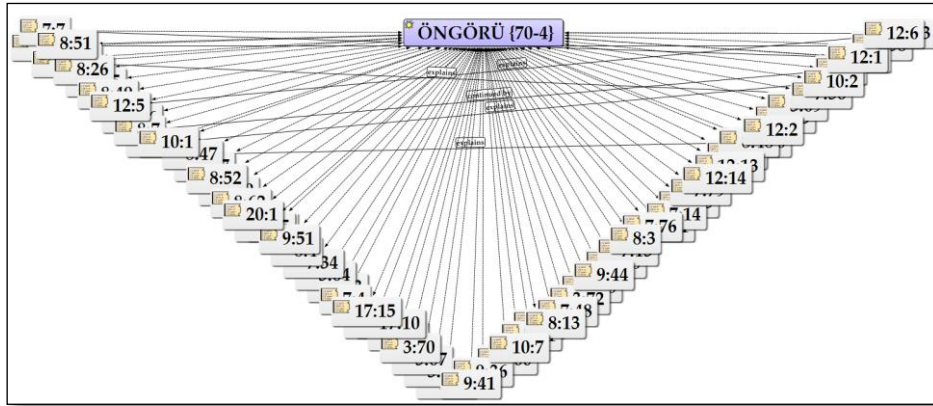
Öngörü Bilgi Türü

Öngörü alt temasının dört farklı alt tema ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Öngörünün çıkarım ve strateji bilgi türleri ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılar tarafından enformasyon türü olduğu belirtilen eğilim ve tahmin, öngörü oluşturma sürecinin bir parçası olarak ifade edilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Öngörü Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Öngörü bilgi türü katılımcılar tarafından yetmiş kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından yetmiş (70) kod'un otuz üç (33)'ünün birbirini desteklediği veya açıkladığı ifade edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Öngörü Bilgi Türü: Kod Şeması

Öngörüye ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;

“GT2 Alan Uzmanı”

“Öngöründe bayağı elinde bir şeyin olması lazım. Benim öngörüm şu, geleceğe yönelik şunları öne süre biliyorum. Bir iddia var öngöründe”.

“GT8 Alan Uzmanı”

“Öngörü deyince sanki biraz daha bilimsel oluyor kavram, tahmin günlük gibi. Her öngörü tahmin olabilir her tahmin öngörü değildir”.

“GT5 Alan Uzmanı”

“Örnek söylüyorum iki Türkiye 2023'üne 2050 yıllarına uygun projeksiyonlar sunuyorlar. Burada tahmin değil öngörü bence. Çünkü bunları dışı dokunur verileri topladıktan sonra yapıyorlar bunu”.

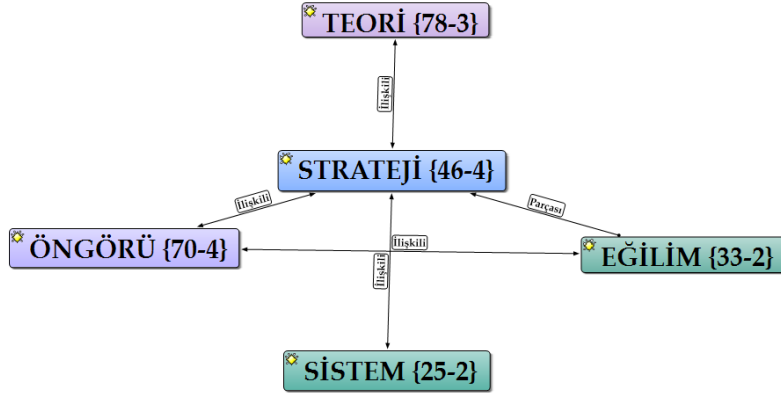
“GT10 Alan Uzmanı”

“Öngörü de biraz daha çok daha iyi bilgilerle hareket ediyorsun. Öngörü de elde ettiğim bilgilerden hareketle gidiyorsun”.

Katılımcılar öngörünün geleceğe yönelik olduğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca öngörü ve tahmin arasındaki ayırmadan da bahsedilmiştir. Öngörünün daha değerli ve bilimsel olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

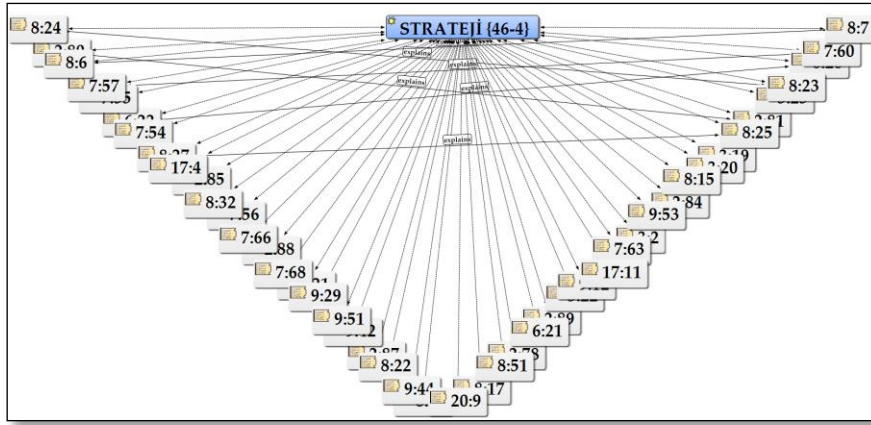
Strateji Bilgi Türü

Strateji alt temasının dört farklı alt tema ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Strateji bilgi türü teori, öngörü bilgi türleri ve enformasyon türü olan sistem ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Enformasyon türü olarak ifade edilen eğilimin, strateji oluşturma sürecinin bir parçası olarak işaret edildiği bulgusuna ulaşılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Strateji Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Strateji bilgi türü katılımcılar tarafından kırk altı (46) kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından on sekiz (18) kod'un birbirini açıkladığı veya tekrarladığı ifade edilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Strateji Bilgi Türü: Kod Şeması

Stratejiye ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;

"GT2 Alan Uzmanı"

"Toplu taşıma, hastalık, şu bu tehlike daha çok. Dolayısıyla değişen dünyanın bu değişkenlerin ne değiştireceğini bilmiyoruz. Tabii bunlar bir yerde değişiyor. İklim olabilir, virüs olabilir. Bunlara karşı insanlar strateji geliştiriyor".

"GT3 Alan Uzmanı"

"Strateji kavramı üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bilimsel araştırmalarda daha doğrusu sosyal bilimsel araştırmalarda araştırma stratejileri vardır. Bilhassa alan araştırmalarında niteliksel ya da niceliksel araştırmalarda araştırmacıların dayandıkları birtakım stratejiler vardır. Bunları knowledge yani bilgi kapsamı içinde görmek gerekir".

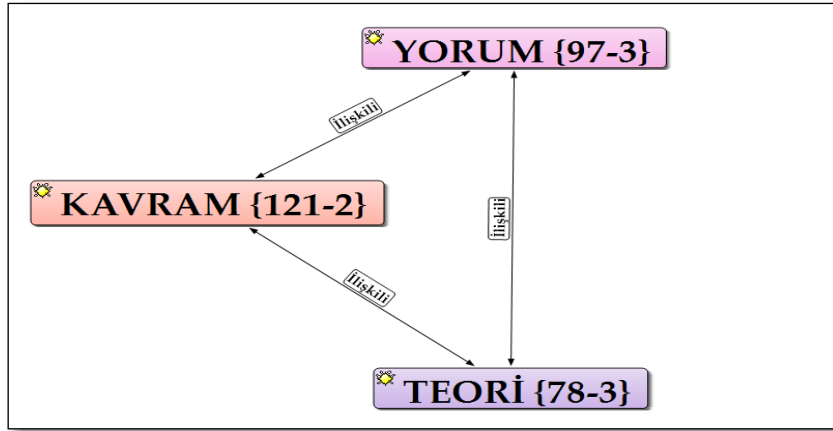
"GT6 Alan Uzmanı"

"Uluslararası ilişkiler dediğimiz, askeri uzmanlar, stratejistler... çoğaltılabilir bunlar bu noktada. Hani şunu söylememiz lazım; hibrit dediğimiz artık disiplinlerarası dediğimiz bilgidir strateji. Siyasi yönetimlerin özellikle biz ne yapacağız bundan sonra, gelecek çalışmalarında yol almak politika belirlemek için yaslandığı bir alan burası".

Katılımcılar stratejinin bir bilgi türü olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar gelecekte karşılaşılabilecek problemlerin belirlenmesinde stratejiden faydalanılabileceğini belirtmişlerdir. Belirsizlik ile başa çıkmak için stratejinin kullanılabileceğini söylemişlerdir.

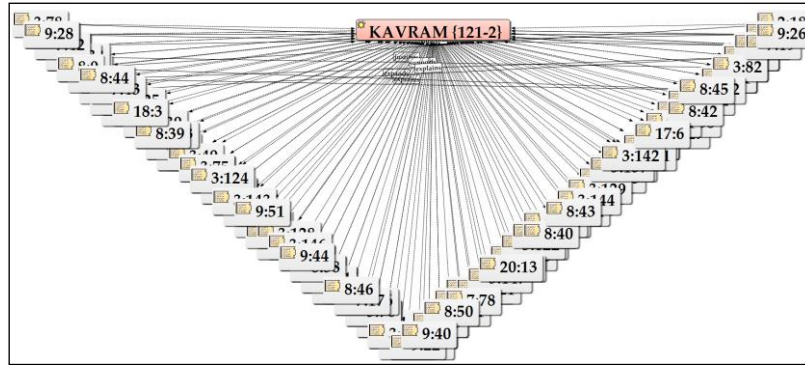
Kavram Bilgi Türü

Kavram, katılımcılar tarafından yüz yirmi kez ifade edilmiştir. Kavram alt temasının iki farklı alt tema ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Kavram bilgi türü yorum ve teori bilgi türleri ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Kavram Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Kavram bilgi türü katılımcılar tarafından yüz yirmi bir kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından yirmi sekiz (28) kod'un birbirini açıkladığı, desteklediği, genişlettiği, devamlılığı sağladığı veya gerekçelendirdiği ifade edilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Kavram Bilgi Türü: Kod Şeması

Kavrama ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;

"GT3 Alan Uzmanı"

"Bir defa kavramların sosyal bilimlerde kullanılması son derece stratejik bir değere, öneme sahip. Kavramsallaştırma çok önemli bir unsur. Hemen şunu belirtmek istiyorum; filozofun bir sözü var diyor ki kavramsız olmaz, kavramsız düşünme olmaz. Bilimin temelidir kavram oluşturmak. O açıdan bilim kavramlarla yapılır. Değişim içinde yeni kavramlara ihtiyaç duyar sosyal bilimciler. Sosyal bilimcilerin bir alet çantası vardır buna bagaj da diyebiliriz. Bu bagajda sosyal bilimcilerin başvurduğu en temel araçlar kavramlardır. Kavramlarla iş görür sosyal bilimciler. O açıdan kavramsallaştırmanın çok önemli bir knowledge türü olduğunu düşünüyorum".

"GT2 Alan Uzmanı"

"Günümüzde habire kavramlar çıkıyor. Biz eskiden fakirlik derdik, şu an ise kaç çeşit yoksulluk çıktı öyle değil mi? Mesela bir mülteci geldi, göçmen, muhacir dedik. Şimdi muhacirliğin kaç çeşidi çıktı! Her biri ayrı bir kavram olarak ele alınması gerekiyor. Kavramsallaştırma önemli".

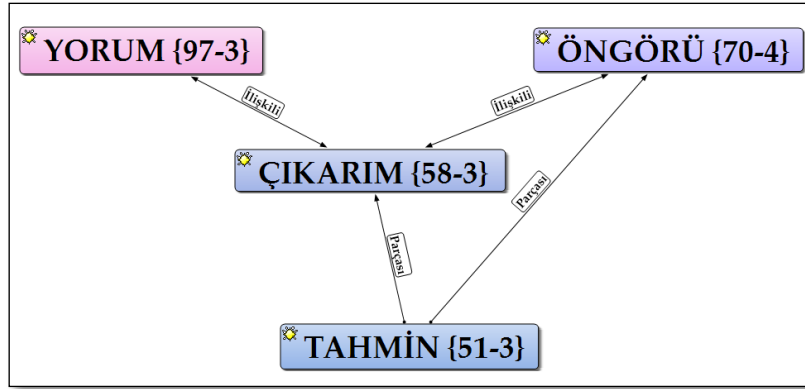
“GT8 Alan Uzmanı”

“Kavramsallaştırma birilerinin yapması gereken bir şey. Bilim zorunlu olarak kavramlardan yararlanıyor. Kavramsallaştırma öğretilcek şeyleri birazcık daha sistemli hale getiriyoruz. Bir başkasına aktarabilme şansı oluyor. Her bilimin kendine ait bir terminolojisi, kavram haritası vardır. Kavramsallaştırmanın amacı bir bilgiyi kalıcı hale getirmek için başka bir yere aktarmak”.

Katılımcılar kavramı, sosyal bilimlerin en temel bilgi türü olarak ifade etmişlerdir. Bilimin temelinde yine kavramların olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal değişimin getirdiği yeni durumlara kavramsallaşma ile uyumun sağlandığına ve bu nedenle kavramın sosyal bilimler için kritik önemi olduğunu değinilmiştir.

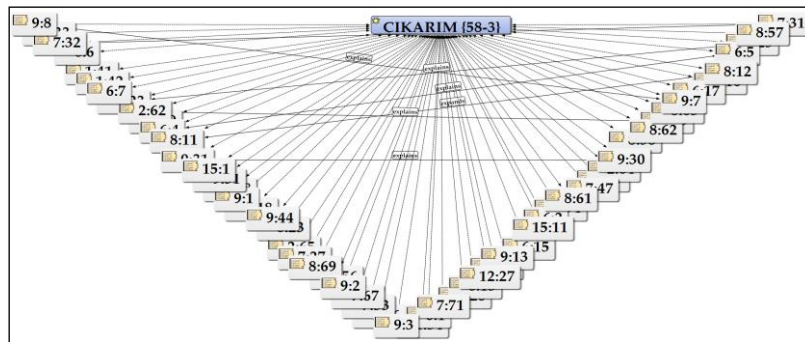
Çıkarım Bilgi Türü

Çıkarım, katılımcılar tarafından elli sekiz kez ifade edilmiştir. Çıkarım alt temasının üç farklı alt tema ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Çıkarım bilgi türü katılımcılar tarafından yorum ve öngörü bilgi türleri ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda çıkarım bilgi türü ile enformasyon türü olan tahmin’in birbirini desteklediği de veri analizinde elde edilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. Çıkarım Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Çıkarım bilgi türü katılımcılar tarafından elli sekiz (58) kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından yirmi altı (26) kod’un birbirini açıkladığı, desteklediği veya genişlettiği ifade edilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Çıkarım Bilgi Türü: Kod Şeması

Çıkarım ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;*“GT1 Alan Uzmanı”*

“Çıkarım tarihin, arkeolojinin ortaya koymuş olduğu verilerden faydalıyor. Dolayısı ile biz birinci elden bir kaynak olarak, mesela müzedeki Kaşıkçı Elmas’ını kullandığımızı düşünelim. Bunu tarih kapsamında da kullanıyoruz belki arkeolojide de ama bunların hepsinin sonunda mutlaka bir çıkarım yapma oluyor. Dolayısıyla bu çıkarımı neye dayandırılarak yapıyoruz, kanıtı dayalı olarak yapıyoruz”.

“GT4 Alan Uzmanı”

“Arkeoloji aslında orada tamamen elde etmiş olduğu kanıtlarla ilgili çıkarımda bulunuyor. Yani bulduğu bir arkeolojik buluntu mesela bir çekiç buldu! Der ki bu çekici bunun için kullanıyorlar bu bir çıkarımdır. Öğrencilerinize kanıtı kullanma ve değerlendirmeyi öğretmeniz lazım. Sonra o kanıtlardan nasıl bir çıkarım da bulunabileceklerini göstereceksiniz. Kanıtları sunacaksınız ve onlar kanıtlarla çıkarımlar da bulunacak”.

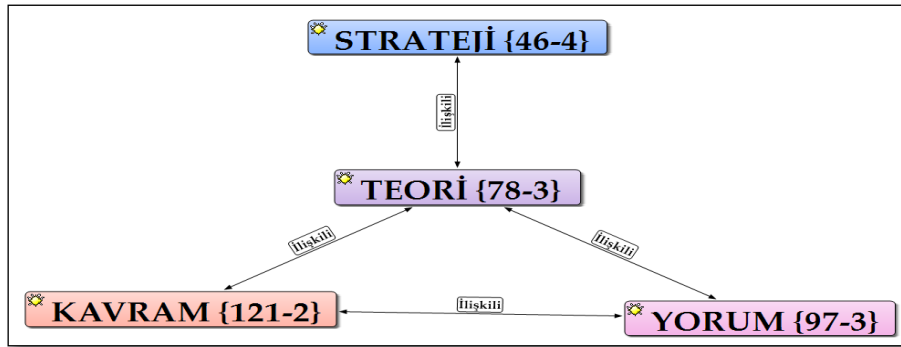
“GT5 Alan Uzmanı”

“1520-1566 Osmanlı tarihinin en uzun soluklu saltanatını süren sultan birinci Süleyman döneminde çok şaşalı, çok güçlü görünen devletin içerisinde çok uzun soluklu halkın memnuniyetsizliklerinden doğan isyan girişimleri var. Bir çıkarım yapıyorum; diyorum ki bu adamlar mutlu değil, ekonomik olarak sıkıntıda. Sürekli askerlik, vergi vs. bunu geçmişe dair sürekli yapıyor”.

Katılımcılar çıkarımın sosyal bilimlerde kullanılan bir bilgi türü olduğunu belirtmişlerdir. Çıkarımın arkeoloji ve tarih bilim dallarında kullanımının önemine vurgu yapmışlardır. Çıkarımın özellikle geçmişte yaşanmış durumlara yönelik yapılacağını da altı çizilmiştir.

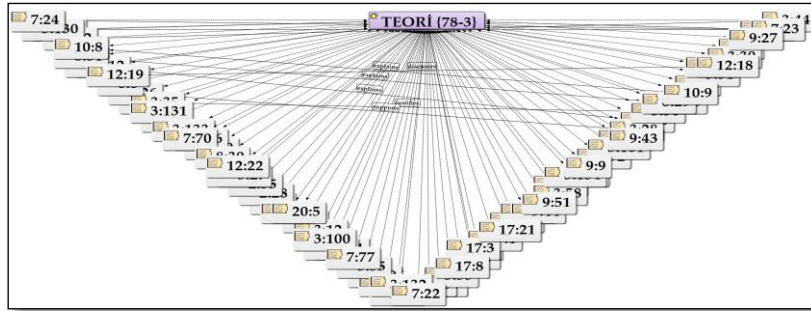
Teori Bilgi Türü

Son olarak teori bilgi türü, katılımcılar tarafından yetmiş yedi kez ifade edilmiştir. Teori alt temasının üç farklı alt tema ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Teori bilgi türünün strateji, kavram ve yorum ile ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Teori Bilgi Türü: Tema İlişki Şeması

Teori bilgi türü katılımcılar tarafından yetmiş sekiz (78) kez ifade edilmiştir. Katılımcılar tarafından otuz beş (35) kod'un birbirini açıkladığı, desteklediği, tartıştığı veya genişlettiği ifade edilmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. Teori Bilgi Türü: Kod Şeması

Teori ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde;

“GT3 Alan Uzmanı”

“Sosyal bilimlerde genellikle en temel unsurlardan biridir teori. Bütün sosyal bilimcilerin teoriyi geliştirmesi beklenemez ancak araştırmalarında, çalışmalarında belirli bir teoriye ya da bir teoriler setine başvurması gerekir, beklenir. Teorik dayanak son derece önemlidir. Teorisiz bilim olmaz. Bilimin temelidir”.

“GT5 Alan Uzmanı”

“Teori; evet sosyal bilim dallarının içerisinde daha önceki çalışmalarımızda gördüğümüz doğa bilimleri veya fen bilimleri dediğimiz alanlarda, eğitim biliminde, sosyolojide çeşitli teorilerin olduğunu görüyoruz.”

Katılımcılar bilimin temelini teori olduğunu ve bunun bir bilgi türü olduğunu belirtmişlerdir. Teorinin diğer bilgi ve enformasyon türleri ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Eski yunan devletlerinden günümüze kadar olan süreçte, episteme olarak adlandırdığımız yapı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bilgiye yönelik bakış, dönemin koşullarından etkilenmiş ve aynı zamanda içinde bulunulan dönemi de etkilemiştir. Bu süreç boyunca bilgiye dair birçok soru ortaya atılmış ve bu sorulara yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Fakat her dönem olduğu gibi günümüzde de bilgiye ilişkin önemli soru ve sorunlar varlığını sürdürmüştür. Bu araştırmanın temel problemi olan bilgi türleri de bilgiye ilişkin incelenmesi gereken önemli sorun alanı olarak ele alınmıştır.

Uluslararası düzeyde gerçekleşen değişimler ve gelişmeler, büyük ölçüde insan hayatını etkilemiştir. Teknolojinin hızla ilerlemesi, bireylerin sahip olduğu bilgi üzerinde önemli bir etki yaratmış ve bu konu üzerinde derinlemesine düşünülmesini gerektirmiştir. Özellikle veri, enformasyon ve bilgi yapıları tekrar ele alınmıştır. Türkiye'deki çalışmaların incelenmesi sonucunda, uluslararası literatürün aksine bilginin ele alınmasında bazı sorunların varlığı tespit edilmiştir. Bu sorunların varlığı sadece literatürdeki çalışmalarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda ülkenin eğitim sisteminde de belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu sorunlar, toplumun bilgiyi işleme, bilgiye bakış açısı ve bunu ifade etme şeklinde de kendini göstermektedir.

Bilgi felsefesinde dogsa ve episteme olarak ifade edilen yapının Türkiye'deki çalışmalarda ele alınmasında ciddi bir problem görülmektedir. Bilgi felsefesinde dogsa ve epistemenin ele alınışı, kullanımı ve ifadesinde bir karmaşanın olduğu ifade edilebilir. Dogsa enformasyonu (malumat) karşılarken, episteme ise bilgiye karşılık gelmektedir. Günümüz dünyasında bireylerin, çoğu durumda kullandığı bilgi kavramı, epistemeyi karşılamamaktadır. Kullanılan bilgi kavramı

incelendiğinde içerik ve yapı bakımından aslında enformasyona karşılık geldiği görülebilir. Burada bir kavram karmaşasının olduğu söylenebilir. Ayrıca veri, enformasyon ve bilgi kavramlarının birbirlerinin yerine de kullanıldığı görülmektedir. Üniversitede akademisyen, okulda öğretmen, televizyonda sunucu, tarlada çiftçi, kürsüde politikacının dilinde bunu çoğunlukla duyulabilir. Literatür incelendiğinde özellikle enformasyon ve bilginin ne kadar iç içe geçmiş bir durumda olduğu görülebilir. Yabancı literatürden “information” kavramının Türkiye’deki çalışmalara çoğunlukla “bilgi” olarak aktarıldığı görülebilir. Bilgiye karşılık gelen “knowledge” kavramından ya hiç bahsedilmemekte ya da bir kısım kaynaklarda enformasyonun uygulamaya akatarılan boyutu olarak bahsedilmektedir. Aksine “information”, enformasyona veya malumata denk gelirken “knowledge” bilgiye karşılık gelmektedir. Buradaki temel problem yalnız kavram karmaşası olarak geçirilecek bir durum değildir. Aynı zamanda bilgi ile enformasyonun anlamı da karışmış ve bilgi niyetiyle kullanılan enformasyon öncelikli hale gelmiştir.

Bu ifade edilen durum (Adigüzel, 2011; Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2003; Aldemir, 2003; Argon, Öztürk ve Kılıçaslan, 2008; Ayık, 2022; Başaran, 2005; Bayrak, 2019; Baysen vd., 2017; Çakmak ve Önal, 2013; Dedebali vd., 2019; Demir ve Seferoğlu, 2016; Çit ve Yavuzdemir, 2021; Gholipour, 2018; Gürbütürk ve Koç, 2012; Güven, 2014; İpek, 2021; Kaya ve Durmuş, 2008; Koç ve Koşaner, 2005; Koçak Usluel, 2006; Korkut ve Akkoyunlu, 2008; Kurbanoglu, 2010; Kurbanoglu, Akkoyunlu ve Umay, 2006; Özbay ve Çelik, 2013; Özel, 2013, 2016; Özgür, 2016; Özgüven, 2019; Özmusul, 2012; Polat, 2005; Polat, 2006; Polat ve Odabaş, 2008; Saatçioğlu vd., 2003; Soylu, 2022; Şenyurt, 2018; Tatlı, 2018; Tuncer ve Dikmen, 2018; Turancı, 2017; Turgut, 2022; Uğurlu, Beycioğlu ve Abdurrezzak, 2018; Ünal ve Er, 2015; Yasa, 2018) çalışmalarda görülebilir. Yine bu çalışmaların bir kısmında enformasyon türleri bilgi türleri olarak aktarılmıştır.

Bilgi ile enformasyonun günlük hayata aktarılması kısmında da problemler olduğunu ifade etmek gerekir. Uygulama boyutunda bilgi ortadan kaybolmuş ve enformasyon öne çıkarılmıştır. Kitaplarda yazılan, slaytlar ile öğrencilere aktarılan veya öğretmenin anlattıklarının bilgi olduğunu ifade etmekte aynı hatayı barındırmaktadır. Öğretmen, kitap veya slaytlar öğrenciyi anlatılan konudan sadece haberdar etmektedir. Eğitim sürecinde öğrencilere ders içerisinde öğretilenlerin büyük bir çoğunluğunun bilgi değil enformasyon olduğunu bilmek önemlidir. Öğrencinin aktarılanları öğrenmiş olması bunların bilgi olduğu manasına gelmemektedir. Slayt şeklinde sunum, düz anlatım ile öğretmenin aktarması, bilgisayarın bunları video halinde veya şema ile sunması bunların yapısında değişiklik yaratmamaktadır. Ackoff’un “kütüphane raflarında duran kitaplar veri iken, onu alıp okuyan için bu enformasyon fakat o kitabı yazan için bu bilgidir” ifadesini hatırlayacak olursak” veri, enformasyon ve bilgi arasındaki fark bu bağlamda bir nebze tekrar çizilmiş olur.

Çalışmada bilgi okuryazarlığı temelinde bilgiye ilişkin bir şema olup olmadığını belirlemek amacıyla literatür incelenmiştir. Türkiye’deki çalışmalarda ve yabancı literatürde yapılan incelemede standart olmasa da bir yapıya ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda (Amidon, 1997; Burke, 2016; Davenport ve Prusak, 2000; Dixon, 2000; Horibe, 1999; Kelley, 2002; Krogh vd., 2000; Nonaka ve Takeuchi, 1995; Potter, 2016; Tiwana, 2002; Vizcaya Alonso, 1997) bilgi okuryazarlığının tanımlandığı, çerçevesinin belirlendiği ve bilgi türlerini belirtecek özellikleri ifade ettikleri söylenebilir. Sosyal bilimler bağlamında ele alınan ve bilgi türü olup olmadığı belirsizlik taşıyan; yorum, çıkarım, öngörü, strateji, teori, sistem, yöntem, eğilim, tahmin, hipotez ve varsayım gibi unsurlar incelenmiş ve bu kompleks yapı, sosyal bilim alanındaki uzmanlar ve sosyal bilgiler alanındaki eğitimcilerle paylaşılarak daha net bir yapı elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilimler bağlamında bilgi türü olarak ifade edebilecek ve sosyal bilgiler dersi özelinde kullanılabilecek bu yapıda; yorum, öngörü, strateji, kavram, çıkarım ve teori yer almıştır. Bu yapının nihai olmadığı ve dönüştürülebilir veya geliştirilebilir çekirdek bir kategori olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

Ele alınan konuda herhangi bir çalışmanın var olmaması süreci zorlaştıran bir durum olmuştur. Ayrıca görüşmelerde bir kısım katılımcının elde edilen bilgi türlerini birbirlerinin yerine kullanması süreci zorlaştıran diğer bir öğe olmuştur. Katılımcılar tarafından ifade edilen ve araştırmacının yapılandırdığı çekirdek kategoriye ilişkin literatürde yeterli veri ve enformasyonun olmaması da bir problem olarak ifade edilebilir. Bu nedenlerle bilgi türlerinin tanımlanması sürecinde zorluklar yaşanmıştır. Yaşanan bu zorlukların yanında özgün bir yapının bulunması önemli görülmüştür. Enformasyonun bir üst aşamasına geçilmesini sağlayacağı düşünölen bir yapının elde edilmesi eğitim-öğretim sürecinin geliştirilmesi açısından kıymetlidir.

Sonuç

Bilgiye dair yapılan literatür incelemesi sonucunda ortaya konulan veri, enformasyon, bilgi ve bilgelik şemasının detaylı bir değerlendirmesi önemli bulunmuştur. Türkiye'deki çalışmalarda bu şema ile ilgili eksiklikler, kapsamlı bir tarama neticesinde belirlenip açıklanmıştır. Ayrıca, araştırmada bu şemanın bilgi bölümüne odaklanarak sosyal bilimler alanında kullanılabilir bilgi türleri tanımlanmış ve sunulmuştur. Bu bilgi türleri; yorum, öngörü, strateji, kavram, çıkarım ve teori olmuştur. Bu çekirdek kategori tartışma kısmında ele alınarak bütün yönleriyle değerlendirilmiştir. Bilgi okuryazarlığı, bilgiyi etkili bir şekilde araştırma, değerlendirme, yorumlama ve kullanma yeteneğini ifade eder. Sosyal bilgiler disiplini, geniş yelpazesi ile farklı bilgi türlerini içerir. Sosyal bilgiler, bu çeşitli bilgi türlerini içerdiği için, bireylere bilgi okuryazarlığını geliştirme fırsatı sunar. Sosyal bilimlerdeki bilgi türlerini anlamak, toplumsal olayları eleştirel bir şekilde değerlendirebilme yeteneğini geliştirmeye katkıda bulunur. Bu da daha bilinçli, enformasyona sahip, bilgiyi üretebilen ve aktif vatandaşlar yetiştirmemize yardımcı olur ve toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol oynar.

Geleneksel olarak ifade edilecek bu yapının dijital boyutunda olduğunu bilmekte yarar vardır. Geleneksel okuryazarlık olarak ifade edebileğimiz bu sürecin biran önce tamamlanarak dijitalde üretilen bilgi safhasına geçilmesi önemlidir. Geleceğin bilgisinin dijitalde üretileceğini görmek geleceğin bugünden planlanması için fırsatlar yaratacaktır. Veri, enformasyon ve bilginin yabancı literatürdeki geçmişi 1960'lara dayanmaktadır. Türkiye'deki çalışmalarda bu süreci geriden takip edildiği fakat dijitalin bilgisini yakalamak için fırsatın hala mevcut olduğunu bilmekte yarar vardır.

Öneriler

Bu başlıkta araştırma sonuçlarına göre araştırmacılar ve uygulayıcılar için öneriler yer almaktadır.

- Bu araştırmada yapılan görüşmeler ile elde edilen yapı çekirdek kategori olarak ifade edilebilir. Araştırma ile elde edilen yapı nihai değildir. Bu araştırma ile elde edilen yapının “mükemmelleştirilmiş bir ürün olarak değil, sürekli gelişen bir varlık olarak” görülmesi gerektiğini ifade etmekte yarar vardır. Bu yapı başka araştırmacıların katkısı ile geliştirilebilir, genişletilebilir veya dönüştürülebilir.
- Elde edilen çekirdek kategori sosyal bilgiler dersi kapsamında uygun konuların ele alınışında kullanılabilir. Özellikle sosyal bilgiler programında yer alan becerilerin kazandırılması veya geliştirilmesinde bu yapının kullanılmasının önemli olduğu düşünölmektedir.
- Elde edilen çekirdek kategoriye uygun hazırlanacak etkinliklerle, çekirdek kategori sosyal bilgiler dersi kapsamında ortaokul öğrencileri ile denenebilir.
- Alan uzmanlarının ifade ettiği fakat kapsam dışında kalan fen bilimlerinin kullandığı bilgi türleri de incelenebilir.
- Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcıların ifade ettiği fakat çalışmanın amacı dışında olduğu için uygulamaya dahil edilmeyen enformasyon türleri incelenebilir.

Kaynakça

- Ackoff, R. L. (1989). From data to wisdom. *Journal of Applied Systems Analysis*, 16, 3-9.
- Adıgüzel, A. (2011). Bilgi okuryazarlığı ölçeğinin geliştirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 15-28.
- Akkoyunlu, B. ve Kurbanoglu, S. (2003). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve bilgisayar öz-yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 1-10.
- Aldemir, A. (2003). Bilgiye erişimde yeni yaklaşım: Bilgi okuryazarlığı. *Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri sempozyumu* içinde (s. 271-281). Ankara.
- American Library Association. (2022). <https://www.ala.org/> adresinden erişildi.
- Amidon, D. M. (1997). *Innovation strategy for the knowledge economy: The Ken awakening*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Argon, T., Öztürk, Ç. ve Kılıçaslan, H. (2008). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı becerileri üzerine bir durum çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 13-22.
- Aslan, E. (2016). Geçmişten günümüze sosyal bilgiler. D. Dilek (Ed.), *Sosyal bilgiler eğitimi* içinde (s. 3-48). Ankara: Pegem Yayınları.
- Association of College and Research Libraries. (2016). *Framework for information literacy for higher education*. Chicago: Association of College and Research Libraries.
- Ayık, K. (2022). *Dijital çağda bilgi okuryazarlığı: Çok katmanlı bilgi okuryazarlığı modeli* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Barr, H. (1997). Defining social studies. *Teachers and Curriculum*, 1, 6-12.
- Barr, R. D., Barth, J. L. ve Shermis, S. S. (1977). *Defining the social studies*. Arlington, VA: National Council for the Social Studies.
- Başaran, M. (2005). Sınıf öğretmeni adaylarının bilgi okuryazarlıklarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 163-177.
- Bayrak, B. (2019). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 8(26), 439-456.
- Baysen, F., Çakmak, N. ve Baysen, E. (2017). Bilgi okuryazarlığı ve öğretmen yetiştirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1), 55-89.
- Bellinger, G., Castro, D. ve Mills, A. (2004). Data, information, knowledge, and wisdom. <https://homepages.dcc.ufmg.br/~amendes/SistemasInformacaoTP/TextosBasicos/Data-Information-Knowledge.pdf> adresinden erişildi.
- Breivik, P. S. (2000). Information literacy for the skeptical library director. <https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2000/papers/5/> adresinden erişildi.
- Bruce, C. (2004). Information literacy as a catalyst for educational change. A background paper. P. A. Danaher (Ed.), *International Information Literacy Conferences and Meetings* içinde (s. 8-19). Yeppoon: Queensland. <https://eprints.qut.edu.au/4977/> adresinden erişildi.
- Bryant, A. ve Charmaz, K. (Ed.). (2007). *The Sage handbook of grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Burke, P. (2016). *What is the history of knowledge?*. Cambridge: Polity Press.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory a practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çakmak, T. ve Önal, H. İ. (2013). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında okul kütüphanecilerinin rolleri ve algıları. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(4), 633-647.

- Çit, D. ve Yavuzdemir, M. (2021). COVID-19 salgınının medya ve bilgi okuryazarlığı izdüşümü: İnfodemi. *Library Archive and Museum Research Journal*, 2(1), 36-46.
- Davenport, H. T. ve Prusak, L. (2000). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Cambridge: Harvard Business School Press.
- Dedebali, N. C., Daşdemir, İ. ve Şan, S. (2019). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile bilgi okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 20(2), 595-630.
- Demir, Ö. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylaklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *The Sage handbook of qualitative research 4* içinde (s. 1-32). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dixon, N. M. (2000). *Common knowledge: How companies thrive by sharing what they know*. Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Doyle, C. S. (1994). *Information literacy in an information society: A concept for the information age*. New York: Syracuse University.
- Ferguson, B. (2003). Information literacy: A primer for teachers, librarians, and other informed people. <https://bibliotech.us/pdfs/InfoLit.pdf> adresinden erişildi.
- Gholipour, J. (2018). *Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerinin değerlendirilmesi: İran örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Glaser, B. G. (1999). The future of grounded theory. *Qualitative Health Research*, 9(6), 836-845.
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. L. (1999). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research* (1. bs.). New York: Routledge. doi:10.4324/9780203793206
- Guba, E. G. (1990). *The paradigm dialogue*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gürbüzürk, O. ve Koç, S. (2012). 21. Yüzyılda öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık becerilerinin değerlendirilmesi. *Education Sciences*, 7(1), 27-49.
- Güven, I. (2014). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 787-800.
- Horibe, F. (1999). *Managing knowledge workers: New skills and attitudes to unlock the intellectual capital in your organization*. New Jersey: John Wiley ve Sons.
- İpek, F. (2021). *Yüksek din öğrenimi gören öğrencilerin bilgi okuryazarlığı ve epistemolojik inanç düzeyleri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kaya, S. ve Durmuş, A. (2008). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve araştırma yaparken interneti kullanma düzeyleri. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Sempozyum kitabı* içinde (s. 778-786). Kuşadası.
- Kelley, J. (2002). *Knowledge nirvana: Achieving the competitive advantage through enterprise content management and optimizing team collaboration*. Teksas: Xulon Press.
- Koç, S. ve Koşaner, Ö. (2005). Bilgi okuryazarlığı ve aktif eğitim: Bir uygulama örneği. E. Alıcı (Ed.), *II. Aktif Eğitim Kurultayı* içinde (s. 74-89). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Koçak Usluel, Y. (2006). Öğretmen adayları ve öğretmenlerin bilgi okuryazarlığı öz-yeterliklerinin karşılaştırılması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 22, 233-243.
- Korkut, E. ve Akkoyunlu, B. (2008). Yabancı dil öğretmen adaylarının bilgi ve bilgisayar okuryazarlık öz-yeterlikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 178-188.
- Krogh, G., Ichijo, K. ve Nonaka, I. (2000). *Enabling knowledge creation: How to unlock the mystery of tacit knowledge and release the power of innovation*. Oxford: Oxford Academic. doi:10.1093/acprof:oso/9780195126167.001.0001
- Kurbanoglu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747.

- Kurbanoğlu, S., Akkoyunlu, B. ve Umay, A. (2006). Developing the information literacy self-efficacy scale. *Journal of Documentation*, 62(4), 730-743.
- Liew, A. (2007). Understanding data, information, knowledge and their inter-relationships. *Journal of Knowledge Management Practice*, 7(2), 1-10.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research a guide to design and implementation*. New Jersey: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. ve Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice examples for discussion and analysis*. New Jersey: Jossey-Bass.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Ankara: MEB. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden erişildi.
- National Council for the Social Studies. (2023). About National Council for the social studies. <https://www.socialstudies.org/about> adresinden erişildi.
- Nonaka, I. ve Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Özbay, M. ve Çelik, M. E. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 10-21.
- Özel, N. (2013). *Araştırma görevlilerine bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özel, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerinin değerlendirilmesi: Ankara Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 17(2), 247-264.
- Özgür, H. (2016). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterlikleri ve bilgi okuryazarlığı öz-yeterlikleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 22-38.
- Özgüven, Ü. (2019). *Öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmede kullanıcı eğitiminin rolü: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Özmuş, M. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin bilimsel bilgiye yönelik görüşleri: Bilgi okuryazarlığı açısından bir çözümleme. *İlköğretim Online*, 11(3), 629-645.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research ve evaluation methods: Integrating theory and practice*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Polat, C. (2005). Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(4), 408-431.
- Polat, C. (2006). Bilgi çağında üniversite eğitimi için bir açılım: Bilgi okuryazarlığı öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 249-266.
- Polat, C. ve Odabaş, H. (2008). *Bilgi toplumunda yaşam boyu öğrenmenin anahtarı: Bilgi okuryazarlığı*. Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu, Antalya.
- Potter, W. J. (2016). *Media literacy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Roberts, P. (2000). Knowledge, information and literacy. *International Review of Education*, 46(5), 433-453.
- Rowley, J. (2007). The wisdom hierarchy: Representations of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science*, 33(2), 163-180.
- Saatçioğlu, Ö., Özmen, Ö. ve Sürel Özer, P. (2003). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinde kütüphanelerin rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi uygulaması. *Bilgi Dünyası*, 4(1), 45-63.
- Saldaña, J. (2016). *The coding manual for qualitative researchers* (3. bs.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Soylu, D. (2022). *Oyunlaştırmayla zenginleştirilmiş bilgi okuryazarlığı hibrit eğitiminin öğrenci başarısına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şenyurt, Ö. (2018). *Türk Milli Eğitim Sistemi'nde bilgi okuryazarlığı gereksinimlerinin karşılanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Tatlı, A. (2018). *Öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeylerinin bilgi okuryazarlığı ile internet ve bilgisayar kullanım özyeterlikleri bağlamında değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Tiwana, A. (2002). *The essential guide to knowledge management: E-business and crm applications*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Tuncer, M. ve Dikmen, M. (2018). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık öz-yeterlikleri ve mesleğe yönelik tutumları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 310-325.
- Turancı, E. (2017). *Risk iletişimi stratejileri açısından bilgi ve bilgi okuryazarlığı: Sağlık haberlerine ve sağlık çalışanlarına yönelik bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Turgut, T. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı düzeylerinin geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Uğurlu, C. T., Beycioğlu, K. ve Abdurrezzak, S. (2018). Bilgi okuryazarlığı, kolektif öğretmen yeterliği ve etkili okul: Yapısal eşitlik modellemesi. *Elementary Education Online*, 17(4), 1988-2005.
- Ünal, F. ve Er, H. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı düzeylerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1059-1068.
- Vizcaya Alonso, D. (1997). *Lenguajes documentarios (documentary languages)*. Argentina: Nuevo Paradigma.
- Yasa, H. D. (2018). *Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile bilgi okuryazarlığı becerileri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Yin, R. K. (2015). *Qualitative research from start to finish*. New York: Guilford Publications.
- Zurkowski, P. G. (1974). *Information service environment relationships and priorities: Related paper*. Washington, DC.: National Commission on Libraries and Information Science.

Ek 1:**Sosyal Bilgiler Eğitimi İçin Bilgi Okuryazarlığı Modeli Önerisi Görüşme Formu**

Alan yazın incelemesi ve okumaları sonucunda ortaya çıkan taslak model tabloda listelenmiştir. Sizden alanınız bağlamında hangi bilgi türünün modelde yer alması gerektiği konusunda fikir almak istiyorum.

Bilginin literatürde tek bir kavramla tanımlanmaya çalışıldığı fakat bilginin çok boyutlu olduğu ifade edilebilir. Arkasında ciddi bir anlam zenginliğinin olduğunu ve bilgiye ilişkin örüntüyü netleştirmenin kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Bu çalışma, sosyal bilgiler dersi bağlamında ve sosyal bilimler özelinde örüntünün bulanıklığını gidermeyi hedeflemektedir.

Sosyal bilimlerin bilgi türlerinin basitleştirilerek sosyal bilgiler için sosyal bilimler öğretimi yaklaşımı çerçevesinde geliştirilebilecek bir model içerisinde coğrafya, tarih, sosyoloji, arkeoloji, siyaset, ekonomi, psikoloji, hukuk, antropoloji ve felsefe açısından şu bilgi türü çok önemli, bunun basitleştirerek çocuklara verilmesi gerekir dediğiniz bir bilgi türü var mı?

Farklı alanlar, farklı disiplinler için farklı bilgilerin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Fakat her bir alana ilişkin farklı bilgi türlerini sunan bir modelin olmadığını belirtmek gerekir. Bilginin disiplinlere göre dönüştüğünü, her bilim dalının kendine özgü farklı bilgiler üretebildiğini, aynı zamanda her alan için geçerli-genel bilgi yapılarının olduğu söylenebilir. Bazı bilgi türleri genel; tarihinin, coğrafyacının, tüm dallarda geliştirdiği bilgi türleri vb. Örneğin kavram; tarih alan uzmanlarının da sosyoloji alanındaki uzmanlarının da "kavram" ürettiği söylenebilir. Bu yönüyle çocuklara bilgi deneyimi noktasında bilgi türü olarak kavram üretme deneyimi yaşatmayı, neticede bir bilgi türü olarak bir kavrama ulaşmalarını sağlamayı düşünüyoruz. Bunun dışında tarih alanına özgü üretilen "yorum" bilgi türünün var olduğu söylenebilir. Yalnızca coğrafya özelinde bir bilgi türü de olabilir veya diğer sosyal bilim alanlarında üretilen bir bilgi türü de olabilir. Bu noktada sosyal bilgiler eğitiminde bununla bağdaştırılabilecek, güçlü bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada çocuklar için pedagojik bağlamda basitleştirecek sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi üzerinden çocukların bilgi okuryazarlığını geliştirebilecek farklı bilgi türleri ile ilgili bir çerçeve model geliştirmek istiyoruz. Sosyal bilgileri destekleyen, alan yazın okumaları çerçevesinde, sosyal bilim alanlarının temsilcileri ve alan eğitimcisi akademisyenler ile görüşerek bir model geliştirmek amaçlanmıştır.

Epistemolojik olarak bilginin ne olduğu ile ilgili problem olduğunu düşünüyoruz. Literatürde enformasyon ağırlıklı bilgi okuryazarlığının olduğu ifade edilebilir. Bu noktada bilgiden "knowledge" bahsetmek gerekir. Türkiye'deki çalışmalarda bilginin oluşturulma sürecine ilişkin tanımlar incelendiğinde, verinin işlenmesi ile elde edilen yapı karşımıza bilgi olarak çıkarken, yabancı literatürde ise doğaya veya doğada var olan her şeye ilişkin bireyin topladığı veri ve bu verilerin ilişkilendirilmesi sonucu oluşturduğu enformasyonun işlenmesi, anlamlı hale gelmesi, bireyin yaratıcılığının zihinsel ilişkilendirilmesi, anlamlılığın artması, bağlantıların güçlenmesi ile ortaya çıkarılan yapı, bilgi olarak ifade edilmektedir. **Örneğin;** Coğrafyada Küresel Isınma; belirli bir dönem içerisinde sıcaklık, nemlilik, bulutluluk durumu, hava kalitesi, karbondioksit oranı ile ilgili yapılan ölçümlerden elde edilenler; *veri*, bu verilerin bir araya getirilmesi ile hava kalitesi veya uzun dönemde sıcaklık değişimi, yağış rejiminin nihayetinde iklim özelliklerinin belirlenmesi; *enformasyon*, bundan yola çıkarak, küresel ısınma ihtimali ve buna ilişkin suyun önemi, havadaki karbondioksit oranının azaltılması ve doğayı korumaya önem verilmesi gerektiğine varılabilmesi ise *bilgi* olarak ifade edilebilir.